

19. Тхостов А. Ш. Топология субъекта / А.Ш. Тхостов // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология; 2: 3-13; 3: 3-12.
20. Хейдметс М. Феномен персонализации среды: теоретический анализ / М. Хейдметс // Средовые условия групповой деятельности. – Таллинн: Тал. пед. ин-т, 1988. – С. 7–57.
21. Эльконин Д. Б. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / Д.Б. Эльконин // Избранные психол. труды. – М. : Педагогика, 1989. – С. 258–280.

Просандєєва Л. Е. РОЛЬ СУБ'ЄКТНОСТІ В ПРОЦЕСЕ АВТОНОМІЗАЦІЇ ЛІЧНОСТІ

В статтє освєцєєтьє ролє суб'єктності, которєє інтерпрєтєєтьєє в контєкстє двєєдїноєго процесє автономноєго освоєнїє є автономноєго вєспрєєвєдєнїє соцієлєноєго.

Ключєвєє слєвє: *суб'єктностє, психологїчєскєє автономностє лїчності, психологїчєскєє прострєнствє собствєнноє «Я».*

Prosandeeva L. E. ROLE OF SUBJECTIVITY IN THE PROCESS OF PERSONALITY AUTONOMIZATION

The concept of autonomization-socialization of the own «I» of the person is represented, which is interpreted in the context of two-uniform process of the independent development of the social and independent reproduction (or tearing away) of the social in the article.

Keywords: *psychological autonomy, self-value of the person, self-value genesis, psychological space of the own «I».*

УДК 159.923.2

О. М. Соловйов (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ВІЦІ ВІД 25 ДО 35 РОКІВ

У статтї розглянуто питання самоактуалїзацїї особїстостї та чїннїкї, якї її характеризують та обумовлюють. Проаналїзовано основнї пїдходи до визначеннє понєттєє «самоактуалїзацїє» та її ролє у їндивїдуєлєноєму розвїткє людинї. Дослїдженє залєжнїстє ступеню вїраженєностї самоактуалїзацїїєнїх характеристик вїд їндивїдуєлєно-психологїчнїх особлївєстєє та цїннїсно-мотївацїїєнїх орієнтацїїє особїстостї. Навєдєно рєзулєтєтї вївчєннєє структурно-рївнєвїх та гєндєрнїх особлївєстєє, є такожє їєрєрхїє у цїннїсно-смысловїї сфєрї особїстєєстєє, що самоактуалїзуютьєє.

Ключєвїє слєвє: *самоактуалїзацїє, їндивїдуєлєно-психологїчнїє особлївєстї, цїннїсно-мотївацїїєнєє орієнтацїє, цїннїсно-смысловєє сфєрє, гєндєр.*

Постановкє проблемї. *Останнїм часом у сучасноєму, нестїєкєму та дїсгармонїєноєму суспїлєствї перед особїстїєстю вїнїкєє рєд важлївїх жїтєвїх питєнєє, якї стєєсуютьєє творчєстї, любовї, морєлєннїх цїннєстєє, самєвїраженнєє, профєсїїєнїє рєєлїзацїїє тощє. В умєвах швїдкєплїннєї їнформєтїзацїї, нєпєрєдбачувєнїх змїєн соцієлєно-полїтїчнєго характеру у крєєнїнї, питєннєє пошуку сєбє та свєго мїєсцєє у суспїлєствї натрєплєють нє все бїлєшїє трєднєщїє у свєоєму розв'язаннї.*

Запропоновєнїє сьєгодєннїєм суспїлєствєм цїннєстїє та орієнтїрї, якї мєють пєрєвєжнє спєжївчїєє характер, пїдлєгєють дєдєлє крїтїчнєму оцїє-

нюванню, переосмисленню їх сутності, значущості та відповідності власним потребам і інтересам індивіда. Успішність у професійному середовищі або у міжособистісних взаєминах, в т.ч. в сімейних відносинах, уже перестають бути кінцевою метою розвитку особистості. Виникає прагнення отримувати більше від життя, від спілкування, від власних очікувань, як у професійній сфері так і в особистому житті. Тобто елементарне прагнення людини бути щасливою, відчувати власну значущість полягає у можливості існувати реально, фізично, а не тільки потенційно, розвивати здатність “кращого життєвого вибору”, вибору у їжі, мистецтві, професії, шлюбі, бути відповідальним за свої вчинки і особливо мати вміння переживати на піку почуття любові, естетичної краси, творів мистецтва і тому подібне. Тобто усвідомлене прагнення людини до розвитку свого таланту, потенціалу та можливостей, їх практичної реалізації в процесі життєдіяльності є необхідним фактором особистості, що самоактуалізується.

Метою даної статті є аналіз психологічних особливостей самоактуалізації особистості у віці від 25 до 35 років.

Виклад основного матеріалу. Теорія самоактуалізації вперше була запропонована засновником та лідером гуманістичного напрямку в психології Абрахамом Маслоу. В своїх працях Маслоу відносив самоактуалізацію до цінностей буття, тобто пошуку головних, вічних цінностей, які є основою всього і не можуть бути підпорядковані ніяким іншим, а саме істина, краса, добродієність, справедливість, індивідуальність, гармонічність, відкритість, задоволення, легкість і багато ін. Отже, самоактуалізація – це безумовно процес. Це процес розвитку особистості, визначення власних цілей, орієнтирів, цінностей, реалізація власних можливостей, а головне усвідомлення змісту мотивації та шляхів самоактуалізації. Маслоу вважав, що “людина завжди хоче бути першокласною і гарною на стільки, на скільки вона може бути” [4, с. 113]. Очевидно, що Маслоу орієнтує самоактуалізацію на вищі досягнення, максимальні в тій сфері, до якої людина схильна. Ця думка знаходить своє підтвердження в біографічних дослідженнях похилих людей з високими успіхами у обраній ними галузі, які проводив Маслоу. Це такі персони як Ейнштейн, Торо, Джеферсон, Лінкольн, Рузвельт, У.Джеймс та інші. Він вивчав особливості особистості “прекрасних, здорових, сильних, творчих, добродієних, проникливих людей” [4, с. 109]. Це люди з високим рівнем самоактуалізації. Їм притаманні такі риси як орієнтація в більшій мірі на сьогоднішній день, внутрішній локус контролю, висока значимість цінностей росту і духовних цінностей, спонтанність, терпимість, автономія та незалежність від оточення, почуття спільності з людством у цілому, сильна ділова направленість, оптимізм, стійкі внутрішні моральні норми, демократичність у відносинах, наявність інтимного середовища, яке включає невелику кількість близьких людей, креативність, критичність по відношенню до своєї культури (нерідко опиняються в ізоляції в несприйнятному культурному середовищі), високе самоприйняття та прийняття інших [5, с. 114; 1, с. 359].

Говорячи про шляхи до самоактуалізації, А. Маслоу описує вісім прийомів, що здатні допомогти людині наблизитись до самоактуалізації.

По-перше, самоактуалізація – це переживання, переживання всепоглинаюче, яскраве, з повною концентрацією і абсолютним зануренням в нього. Тільки в моменти таких переживань людина справді стає людиною. Це миті самоактуалізації, миті, коли людина проявляє своє “Я”. У житті кожної людини трапляються такі моменти.

По-друге, життя це нескінченна низка виборів, які людина повинна здійснювати один за іншим. І в кожному випадку це вибір між рухом уперед і регресом. Можна обрати шлях у бік більшої захищеності, в напрямку повної безпеки, і рушійною силою в цій подорожі буде страх, але можна спрямуватися до зростання і розквіту особистості. Якщо людина всі свої вибори зробила на користь розвитку, це означає, що вона зробила кілька кроків у сторону самоактуалізації. Самоактуалізація – це процес, він передбачає, що кожен раз, роблячи вибір, людина обирає, що достойніше залишитися чесним, а не брехати, що чесніше не красти, ніж красти, або, узагальнюючи, – кожен з поставлених перед людиною виборів вона здійснює на користь особистісного зростання. Це і є рух до самоактуалізації.

По-третє, вже в самому понятті “самоактуалізація” закладено твердження, що є певна “самість”, що підлягає актуалізації. В людині завжди щось укладено, в будь-який момент вона уже відбулася. Принаймні як біологічний індивідуум, зі своїм темпераментом, біохімічними реакціями і т.д., а отже, в ній вже є якась “самість”.

По-четверте, якщо у людини є вибір, краще бути чесним, ніж ні. Дуже часто, навіть маючи вибір, люди воліють лукавити. Вони хочуть продовжувати звичні ігри і щось зображати з себе. А спробувавши чесно спитати у себе відповідь за свої вчинки і за свій вибір, і людина обов'язково відчує відповідальність перед собою. А це вже саме по собі – величезний крок на шляху до самоактуалізації. Кожен раз, беручи на себе відповідальність, людина самоактуалізується.

По-п'яте, до цього мова йшла про самовіддане переживання, про вибір на користь розвитку, про необхідність слухати внутрішні сигнали і про користь чесності і відповідальності. Все це допомагає наблизитися до самоактуалізації і допомагає точніше приймати рішення. Людина зрозуміє, яке її призначення, кого їй триматися, а кого сторонитися, яка її місія. Неможливо бути мудрим у головному, не вміючи прислухатися до себе, до свого “Я”, в кожен конкретний момент життя, не наважуючись твердо сказати собі: “Я не люблю це і це”.

По-шосте, самоактуалізація – це не тільки кінцева станція «подорожі», а й сама подорож, і рушійна його сила. Це щохвилинна актуалізація всіх можливостей людини, які вона відчуває і навіть передчуває. Не обов'язково робити героїчні вчинки, але потрібно бути готовим до щоденної і кропіткої праці щодо виявлення і розкриття власних можливостей.

По-сьоме, вищі переживання – лише швидкоплинний момент самоактуалізації. Але людина має прагнути стати такою, щоб якомога частіше переживати ці миті вищого торжества. Звільняючись від ілюзій, відмовляючись від помилкових ідей, досягаючи свої можливості і свою обмеженість, вона краще зрозуміє саму себе.

По-восьме. Якщо людина усвідомлює, хто вона така і що з себе представляє, що любить і чого не любить, що добре для неї і що погано, чого потрібно прагнути і в чому її покликання, – отже, розкривши свою сутність, – вона оголить і власну психопатологію. Можна буде зрозуміти свої захисні механізми і зібрати всю свою мужність, щоб відмовитись від них. Це болючий процес, тому що ці механізми допомагають не помічати того, що людині неприємно [3, с. 57-61].

А. Маслоу стверджує, що людина прагне і може досягти свого розквіту, якщо діє відповідно до своїх можливостей та домагань, індивідуального досвіду та глибинних чуттів. Радість, любов, творчість – це той потенціал, який дримає у кожному, незалежно від його статі [2, с. 150].

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що самоактуалізація – не мить, коли людину осяває вище блаженство. Не варто очікувати, що це трапиться в якійсь день в певний час. Самоактуалізація – це напружений процес поступового зростання, кропітка праця накопичення маленьких досягнень. Люди, яких можна вважати, що самоактуалізувалися, які змогли відповідати всім критеріям цього поняття, йшли до цього крок за кроком: вони прислухалися до свого внутрішнього голосу, вони були відповідальні і чесні перед собою та іншими, вони багато працювали. Вони пізнали свою сутність, зрозуміли, хто вони є і що з себе представляють, і не тільки у високому сенсі свого життєвого призначення, але і в більш простому, побутовому. Все це складає живу людину. Вони пізнали свою власну біологію, те, що їм дано від природи, те, що неможливо або дуже важко змінити.

В той же час самореалізацією ми називаємо не будь-який розвиток особистості, а лише той, що передбачає високу активність суб'єкта. Навіть в недостатньо сприятливих соціальних умовах активність виступає засобом самореалізації. Якщо ж активність суб'єкта недостатня, але сильний вплив соціального середовища, то формування особистості при цьому відбувається за принципом адаптації.

Важливість питання самоактуалізації є найбільш вагомим у час найбільшого потенціалу можливостей людини, тобто в період першого етапу дорослості, від 25-ти років. Це той час, коли людина вже здобула вищу освіту, задовольнила свої потреби у отриманні професії та певним чином визначилась із провідною трудовою діяльністю. Також в цей час є актуальним питання інтимних відносин, саме в цей період людина будує стосунки, визначається зі своїм партнером та влаштовує своє особисте життя. Є припущення, що саме в цьому віці виникає потреба у формуванні власних ціннісних орієнтацій, пошук принципово нових способів самовдосконалення, перехід на якісно вищий рівень самоприйняття та взаємодії із оточуючим середовищем.

Проводячи дослідження з самоактуалізації варто зауважити, що нами було встановлено обмеження віку (до 35 років). Вказані вікові обмеження не означають припинення людиною цього пошуку для розвитку своєї особистості, адже цей процес може тривати роками і не мати кінцевого положення. Такий вік визначений психологічними особливостями двох фаз періоду дорослості, в яких відбувається значна оцінка пройденого життєвого шляху та

можлива переоцінка і навіть докорінна зміна життєвої ситуації в усіх сферах життєдіяльності людини.

Отже, найбільш сприятливим періодом для процесу самоактуалізації є вік людини від 25-ти до 35-ти років. Саме в такому віковому діапазоні перебували досліджувані, які були залучені до проходження методики САТ (опитувальник особистісних орієнтацій), яку у 1963-му році створив американський психотерапевт Еверетт Шостром, та в основі якої лежать ідеї самоактуалізації А. Маслоу.

Актуальність питання самоактуалізації для дорослих людей у віці 25-35 років акцентує увагу на значущості особистісного розвитку, прагненні індивіда до розвитку свого таланту, потенціалу та можливостей, і їх практичної реалізації в процесі життєдіяльності.

У цьому дослідженні розглядаються структурно-рівневі особливості, а також наявність статевих відмінностей самоактуалізації дорослих у віці 25-35 років. Також припускається залежність ступеню вираженості самоактуалізаційних характеристик від індивідуально-психологічних особливостей та ціннісно-мотиваційних орієнтацій особистості.

Основним результатом аналізу емпіричного матеріалу є факти, що підтверджують гіпотезу: рівень самоактуалізації залежить від індивідуально-психологічних та статевих особливостей особистості у період дорослості 25-35 років.

Обставини, які сприяють успішній актуалізації самості в першу чергу залежать від індивідуально-психологічних особливостей особистості. Так в цьому віці людина є розумово розвиненою, сформовані система цінностей (світогляд, життєва позиція), цілісний Я-образ, проте індивідуальні психологічні характеристики мають значний вплив на динаміку, темп, спрямованість, та рівномірність процесу самоактуалізації.

Стосовно віку, аналізуючи розподіл досліджуваних по рівнях самоактуалізації, слід зазначити, що він не має істотного впливу на рівень самоактуалізації. Представники періоду як ранньої так і пізньої дорослості репрезентують всі групи самоактуалізації.

Оскільки в період ранньої дорослості для людини характерним є включення у професійну діяльність, оволодіння соціальними ролями, а також активне збагачення в цей час її психологічного та соціального досвіду, можна припустити, що це є також важливими умовами для самоактуалізації особистості.

При розподілі репрезентантів вибірки за рівнями самоактуалізації було визначено групи, які відповідають конкретному ступеню вираженості самоактуалізації, та яким властива певна структура самоактуалізаційних характеристик. Так для групи "70" з рівнем самоактуалізації 56-70 балів в більшій мірі ніж групі "55" з рівнем самоактуалізації 46-55 балів притаманні компетентність у часі, гнучкість поведінки, пізнавальні потреби та шкала креативності. В той час як група "80" з рівнем самоактуалізації 71-80 балів має суттєво вищий рівень ніж група "70" за шкалами підтримки, самоприйняття, прийняття агресії та контактності. Отриманий високий бал за кожною з цих шкал відносить групу досліджуваних до вищого рівня самоактуалізації.

Також результати емпіричного виміру виявили статеві особливості між досліджуваними в структурі самоактуалізації. У чоловіків значно вищі показники ніж у жінок за шкалами підтримки, ціннісної орієнтації, спонтанності, самоповаги, самоприйняття, прийняття агресії та пізнавальних потреб. А отже чоловіки в більшій мірі незалежні в керуванні своїми цілями, переконаннями, установками та принципами, вони більш схильні сприймати себе такими, які вони є, сприймати свою агресію як прояв природної поведінки людини та інколи поводити себе не розрахованим заздалегідь способом. Проте жінки випереджають чоловіків в оцінках за шкалами гнучкості поведінки, сензитивності, уявлень про природу людини, синергії та контактності. Отже, на відміну від чоловіків, жінки більш схильні сприймати природу людини в цілому як позитивну, в більшій мірі рефлексують свої власні почуття та потреби, здатні цілісно сприймати навколишній світ та людей у ньому, і виявляти більшу контактність при встановленні взаємовідносин з іншими людьми.

Проведена методика “Ціннісні орієнтації” Мілтона Рокича також підтверджує припущення про те, що системи ціннісних орієнтацій у чоловіків та жінок вказаного віку у більшості випадків різні. Як для чоловіків так і для жінок цінності інструментального характеру є характерними, але пріоритетність цих цінностей-засобів залежить від статі. Так переважаючими для обох статей є такі моральні цінності як відповідальність та чесність, наступними за значимістю серед інструментальних цінностей жінки виділяють раціоналізм та життєрадісність, чоловіки в свою чергу також виокремлюють раціоналізм як одну із важливих цінностей, але наступною за пріоритетністю вони визначають незалежність. Надалі розбіжності у визначенні головних та другорядних цінностей прослідковуються все частіше. Групова ієрархія термінальних цінностей (цінності-цілі) характеризується більшою значущістю конкретних життєвих цінностей – любов, здоров’я, щасливе сімейне життя. Проте наступні за порядком цінності, які визначають також спосіб прийняття рішення та поведінку особистості, жінки виокремлюють впевненість в собі, життєву мудрість та цікаву роботу. На відміну від них чоловіки керуються такими цінностями як свобода, наявність хороших та вірних друзів та особистісний розвиток. Тобто для чоловіків і для жінок пріоритетними є цінності, які обумовлюють не лише соціальну взаємодію, а й індивідуальний особистісний розвиток, який в свою чергу забезпечує процес самоактуалізації. І це положення яскраво ілюструють результати методики Рокича, де різниця у рангових позиціях ціннісних орієнтацій між чоловіками та жінками прослідковується в залежності від статі.

Варто зауважити, що серед групи досліджуваних було виявлено дві особи із надто низьким результатом і одну особу із значно високим результатом тестування. Хоча при розробці методики не було однозначно визначено норми для високого, середнього та низького рівня самоактуалізації, результати використання методики та загальнотеоретичні засади дозволяють впевнено стверджувати, що показники САТ у особистості, що само актуалізується, ні в якому разі не повинні “зашкалювати”. За визначенням Е. Шострома, граничне значення параметрів САТ – 80 балів і більше свідчить про так звану

“псевдосамоактуалізацію” – намір досліджуваного виглядати в найбільш сприятливому світлі. Практика використання САТ в різних дослідженнях та психотерапевтичній роботі показала, що оцінки в 40-45 балів і нижче характерні для хворих неврозами та різними формами граничних психічних розладів. І в першому і в другому випадках необхідно скласти індивідуальний профіль самоактуалізації особистості, провести додаткові дослідження для перевірки отриманих даних методикою САТ для встановлення істинних параметрів стану і рівня самоактуалізації досліджуваного.

Висновки. Рівень самоактуалізації залежить від індивідуально-психологічних та статевих особливостей особистості у період дорослості 25-35 років. Обставини, які сприяють успішній актуалізації самості, в першу чергу залежать від індивідуально-психологічних особливостей особистості. Аналіз розподілу досліджуваних стосовно рівнів само актуалізації засвідчив, що він не має істотного впливу на рівень само актуалізації, а представники періоду як ранньої, так і пізньої дорослості репрезентують всі групи самоактуалізації.

Перспективи подальших досліджень. Доцільним на наш погляд є подальше вивчення бар'єрів, які перешкоджають гармонійному та безперервному процесу самоактуалізації. Такими перепонами можуть бути як внутрішні обмеження людини так і зовнішні (соціальні установки). Адже Маслоу розглядає суспільство як перешкоду для самоактуалізації – надто часто воно змушує індивідів відмовлятися від свого унікального особистісного розвитку, отримуючи натомість погані соціальні ролі і задушливу конвенційність. Отже, питання, яке постає перед нами: “Чому в сьогоденному житті людині важко віднайти свої власні потенції та реалізувати їх?”. Відповідь на нього може знаходитись в площині соціальних норм та стереотипів, тим не менше велику перешкоду процесу самоактуалізації можуть здійснювати особистісні обмеження людини, такі як, наприклад, релігійні уявлення. Для того, щоб впевнено говорити про подібні бар'єри, нами заплановано провести ґрунтовне дослідження обмежень, що значно гальмують актуалізацію та розвиток всіх потенційних можливостей конкретної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности / А. Г. Асмолов. — М. : Изд-во МГУ, 1990. — 367 с.
2. *Говорун Т. В.* Стать та сексуальність: психологічний ракурс : Навч. посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи. — Тернопіль: Навч. книга, 1999. — 384 с.
3. *Маслоу А.* Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. — СПб. : Евразия, 1999. — 432 с.
4. *Маслоу А.* Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности. Тексты. — М., 1982.
5. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность: В 2 т. / Х. Хекхаузен. Т. 1. М. : Педагогика, 1986. — 387 с.
6. *Shostrom E.* An inventory for the measurement of self-actualization / E. Shostrom // Educational and psychological measurement. — 1964. — Vol. 24 (2). — P. 207—218.

Соловьев А. М. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В ВОЗРАСТЕ ОТ 25 ДО 35 ЛЕТ

В статье рассмотрены вопросы самоактуализации личности и факторы, которые ее характеризуют и обуславливают. Проанализированы основные подходы к определению понятия «самоактуализация» и ее роль в индивидуальном развитии человека. Исследована зависимость степени выраженности самоактуализационных характеристик от индивидуально-психологических особенностей и ценностно-мотивационных ориентаций личности. Представлены результаты изучения структурно-уровневых и гендерных особенностей, а также иерархия в ценностно-смысловой сфере самоактуализирующихся личностей.

Ключевые слова: самоактуализация, индивидуально-психологические особенности, ценностно-мотивационная ориентация, ценностно-смысловая сфера, гендер.

Soloviov A. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SELF-ACTUALIZATION IN AGE FROM 25 TO 35 YEARS

The article considers the questions of self-actualization and the factors that characterize and determine it. Analyzed the main approaches to the definition of "self-actualization" and its role in the individual human development. Researched the dependence of the degree of self-actualization characteristics of individual psychological characteristics and value-motivational orientations of the personality. The results of the study of the structural-level and gender features, as well as a hierarchy of value-sense sphere of self-actualizing personality.

Keywords: self-actualization, individual psychological characteristics, value-motivational orientation, value-sense sphere, gender.

УДК 159.92

Т. М. Третяк (м. Київ)

КОМБІНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ НОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В статті висвітлюється роль комбінування в структурі процесу сприймання нової інформації. Формулюються типи елементарних комбінаторних дій, що складають основу стратегій комбінування. Аналізуються рівні реалізації стратегій комбінування в процесі розв'язування творчої задачі.

Ключові слова: комбінування, сприймання, інформація, задача, проблеми комбінування.

Постановка проблеми. Комбінування займає важливе місце в теоретичній і практичній діяльності людини: в процесі класифікації, типізації, узагальнення, моделювання та ін. – практично пов'язане з усіма поняттями. Об'єктивною основою принципу комбінування є матеріальна єдність світу. Адже весь наш Всесвіт і кожен його найменший елемент є комбінацією об'єктів, параметри і співвідношення яких постійно змінюються.

Виклад основного матеріалу. Якщо знаходження аналога чи антипода є по-суті якісним градієнтом в процесі пізнавальної діяльності, то при комбінуванні нова якість може створюватись і в результаті більш чи менш тривалого процесу кількісних змін об'єкта (об'єктів).

За визначенням В. Даля: «Комбинация – от. лат. расчет, соображение; соотношение, сложение, сочетание» [10, с. 146]. В «Толковом словаре русского языка» під ред. Д. Н. Ушакова (1935) читаємо: «Комбінувати – 1) щось з'єднувати; 2) вираховуючи щось, співставляти різні дані (мат.); 3) будувати комбінації» [17, с. 1419].